

En azından Ramstedt'in kutlu hatırasına saygı adına Şine Usu demenin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Kitapta Şine Usu yazıtının yazı çevrimi, Türkçeye çevirisi ve runik metninin ardından Süci yazıtı bölümü (s. 287) gelmektedir. Ramstedt'çe bulunan ancak daha sonra kaybolan bu yazıtın belki de en önemli tarafı yazıtın hangi döneme ait olduğudur. Yazıtla ilgili çalışmaların büyük bir bölümünün yazıtın ilk satırı üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Ölmez, yazıtı bu bölümde işlediğine göre Uygur Kağanlığı'ndan kalan yazıtlardan olduğu görüşündedir.

Üç bölümün ardından kaynaklar ve kısaltmalar bölümü (s. 294) gelmektedir. Sözlük bölümünde (s. 307) ise işlenen yazıtlardaki sözcükler ve anlamları bulunmaktadır. Kitap 22 fotoğraf, 1 çizim ve iki harita ile son bulmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda runik harfli metinlerle ilgili çalışmaların arttığını söylemek gerekir. Elimizdeki kitap hem yazıtlarla ilgili yeni okuyuş ve anlamlandırmalar hem de Türkiye'de çok fazla bilinmeyen Bugut, I. Karabalgasun ve Sevrey gibi yazıtların metinleriyle Türkçeye çevirilerinin bulunması nedeniyle oldukça önemlidir. Yazarın, Çin, Güney Kore ve Japonya'daki eski Türk yazıtlarıyla ilgili çalışmalardan haberdar olması ve bunları kitabına yansıtması kitabın değerini artırmakta, alanın araştırmacıları, öğrenciler ve meraklı Türk okuyucusu için önemli bir başvuru kaynağı olmaktadır.

Erhan AYDIN

Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü

Tatarlar, uzun zamandan beri eğitilmiş ve tahsilli bir halk olmuştur ve çok daha eskilerden gelen zengin bir sözlük mirasına sahiplerdir. Bu sözlüklerde Tatar dilinin söz zenginliği, değişim ve gelişim temayülleri, kullanım özellikleri yer almıştır. Dilin her gelişiminde onun görevleri, kullanım çerçevesi artarak devam etmiştir. Bu da oluşturulan sözlüklerin türlerini de etkilemiştir. Başta tercüme sözlükler karşımıza çıksa da, daha sonraları izahlı, pek çok dilin sözlüğü ortaya çıkmış; zamanla bunlara terminolojik, ansiklopedik, resimli gibi türler de eklenmiştir. Son yıllarda bunları elektronik sözlükler takip etmeye başladı. Hiç şüphesiz ki bu durum oldukça sevindiricidir.

Elbette, dil öğrenmek ve öğretmek, tercüme işini gerçekleştirmek için sözlükler gereklidir. Bundan dolayı, iki dilli ya da çok dilli çeviri sözlükler, hangi dile ait olursa olsunlar; o dilin en önemli hazinelerinden biri olarak yaşarlar. Tatar Türkçesi de bu tür sözlükler açısından oldukça zengindir. Bunlar arasında Tatarca-Rusça, Rusça-Tatarca, Arapça-Tatarca, İngilizce-Rusça vb. sözlükleri gösterebiliriz. İlk ifade ettiğimiz sözlüklerin tarihi, XV-XVII. yüzyıllardaki el yazması sözlüklere kadar gitse de, bu sözlükler günümüze kadar Tatarların Rus halkı ve bu halk ile arasındaki çeşitli iktisadi, sosyal, kültürel vb. münasebetleri yansıtan tarihî kaynaklardan biri rolünü üstlenirler. İlk tercüme sözlüklerin hazırlanmasından bu yana oldukça çok zaman geçmiştir. Bu sebeple; bunların hazırlanışı, kullanım amacından çıkarak içeriği, dil alanı da değişmiştir. Başka pek çok dille bir ara kategori oluşturmuş sözlük örnekleri meydana gelmiştir. Demek oluyor ki, var oldukça daha çok halkla olan münasebet, çeşitli karakterdeki ilişkileri oluşturmuş, insanlarla bir araya gelme, tecrübe paylaşma, örnek alma imkânları artmıştır. Sevindirici olan ise; bu tür iki dilli sözlükleri, yalnızca Tatarlar hazırlamıyorlar. Tatar dilini öğrenmek için başka milletler de kendi dilleri ile Tatar dili arasındaki ilişkileri sözlüklere alıyorlar.

Tatarca-Türkçe ve Türkçe-Tatarca sözlüklerin hazırlanması da bu sebeplere bağlıdır. XX. yüzyılda Türkiye ile Tataristan arasında iktisadi, kültürel, bilimsel ilişkilerin artmasından sonra, 1997-1998 yıllarında *Tatarca-Türkçe Sözlük* (Hazırlayanlar: F. Ganiyev, R. Ehmetyanov, H. Açıkgöz) ve *Türkçe-*

Tatarca Sözlükler (Hazırlayanlar: R. Ehmetyanov, R. Möhemmetdinov, F. Nuriyeva, F. Ganiyev) yayımlandı ve bunlar Tatarlar için Türkçeyi benimsemeye büyük yardım sağladı. İlk sözlükler, günümüze kadar Tatar ve Türk lehçeleri arasındaki ortak sözlük malzemesini sağlamak, özel sözlük birimlerini belirlemek, dil bilimi metodları ile tanışmak için gereken malzeme rolünü üstlendi. Tam da bu noktada tercüme işinde değişmez bir vazife görür.

Sözlük, Türk Dil Kurumu tarafından 358 sayfalık bin nüsha olarak yayınlanmıştır. Bu çalışmada 8127 sözlük maddesi yer almaktadır. Sözlükte iki halkın söz zenginliği bir araya getirilmiştir. Halklar arasındaki sosyal-iktisadi, kültürel ilişkilerin sağlamlığı, devamlılığı bir kez daha ispatlanmıştır.

Mustafa Öner'in kendisi Türkiye Türklerinin bir üyesi olsa da, Tatar dilini iyi bilir ve Tatar edebiyatı, folkloru üzerine büyük bilgi sahibi bir bilim adamıdır. Sözlüğün "Sunuş" kısmında Tatar halkının bugüne kadarki sözlük mirasından bahsedilmektedir. Bu çalışmada A. Tukay, Ş. Babiç, A. İshakı, H. Taktaş, M. Celil, S. Hekim, H. Tufan, İ. Salahov, G. Ahunov, A. Gıyalev, M. Mehdiyev gibi büyük Tatar ediplerinin eserlerinden örnekler alınması, Türk okuyucusunu abidevi Tatar yazar ve şairleri ile tanıştırmayı amaçladığını gösterir ve elbette yazar, maksadına ulaşır. Sözlükte yer alan söz birimleri Tatar edebî dilinden alınmıştır. Neredeyse bunların her birini Tatar klasik edebiyatından, folklor eserlerinden alınmış örnekler ile temellendiriyor; atasözleri ve deyimler,

bilmeceler, onlarca Tatar cır¹ örneği tanık cümle olarak veriliyor. Yazar, bu yöntemi kullanarak Türk halkına Tatar dili, edebiyatı, kültürü ve halk edebiyatı örnekleri hakkında pek çok bilgi veriyor. Örneğin; **akkoş** аккош – “Kuğu”. *Tufan şigirleréndegé / Yaqtılık yazdan miken? / Ul üzénéñ şigirlerén / Ni belen yazgan iken? / Akkoş kavıyıtı bélendér, / Akkoş kavıyıtı belén.* “Tufan’ın şiirlerindeki / Aydınlik bahardan mıdır? / O şiirlerini / Neyle yazmıştır ki? / Kuğu tüyü iledir / Kuğu tüyü ile.” – Minnullin (22. s.); **cizniy** – жизни “Enişte” / *Anañ ügiy bulsa atan cizniy bula* “Anan üvey ise öz baban enişte olur.” - Mekal² (58. s.) gibi. M. Öner’in çalışmasında günümüz Tatar edebiyatında etkin biçimde eser veren şahıslara da büyük ölçüde dikkat ediliyor. Sözlükte R. Minnullin, R. Zeydulla, R. Feyzullin, R. Veliyev, Söleyman, G. Rehim, M. Galiyev gibi kişilerin eserlerinden alınmış örnekler de oldukça fazladır.

Söz birimlerinin sözlüğe bu şekilde alınması XIX. yüzyıl sözlük hazırlama geleneklerinin muhafaza edildiğini gösterir ve dil öğrenenlere Tatar halkı, felsefesi, yaşam biçimi hakkında zengin bilgiler verir; dille ilgilenme işini üstlenir.

Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğünün yapısı da oldukça dikkat çekicidir. Çalışma, sunuş, yararlanılan kaynaklar listesi (Genel Kaynaklar), kaynak eserler listesi (Örnek Taranan Kaynaklar), Latin harfleri ile verilen Tatar alfabesi ve 340 sayfalık sözlükten oluşmaktadır.

Öncelikle sözlükte bugünkü Tatar yazı dilinde aktif olarak kullanılan söz birimleri bir araya getirilmiştir. Bunlar arasında büyük çoğunluğu Tatar Türkçesi sözlüğü oluşturur (örneğin; ağaç, çabışuv, ışanıç, kapkaç vb.). Ayrıca dilde sıkça kullanılan Arapça ve Farsça (mesela; gıybare, gomumen, layık, milliy vb.) ve Rusça sözler ile Rus dili üzerinden gelerek bugünkü Tatar dilinde kullanılan Avrupa dillerine ait alıntılar da (örneğin; milyon, admiral, abstrakt, kvadrat, lira, liberal vb.) sözlüğe alınmıştır. Yazar, bazı durumlarda bugünkü Tatar dilinde kullanımdan düşmüş ve Tatar sözlüklerinde yıpranmış söz, arkaizm damgası ile yaşayan söz birimlerini de sözlüğüne dâhil etmiştir. Örneğin; **talig** – талиг “1. Yaratılış, tabiat, huy. 2. Talih, baht.” **Taliga** “Ebedî baht, talih” (262. s.), **risvay** – рисвай “Rezil, rüsva”. **risvay it-** “Rezil etmek” (223. s.) gibi. Yazarın bu tür örnekleri sözlüğe almasını; Türk halkını, Tatar halkı tarihi ile; daha doğrusu tarihî söz varlığı ile de tanıştırmaya arzusu olarak düşünmek gerekir. Çünkü bu tür sözler, sözlü edebiyat ürünlerinde kullanılmaktalar.

Buna bakarak Mustafa Öner’in *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü* Türkler için Tatar dilini öğrenmek veya kaynağından öğrenmek için, Tatarcadan Türkçeye ve tersi şekilde aktarma işleri yürütüldüğünde yardımcı olmaktadır. Bu çalışma da, tam olarak diğer iki dilli sözlükler gibi, gerçek anlamda, kültürlerarası ilişkiler aynası ve de koruyucu-suyu rolünü yerine getiriyor.

1 Aktaranın Notu (AN): *cır* “türkü, şarkı”.

2 AN: *mekal* “atasözü, deyim”.